

In Memoriam Catharina Halkes

2 juli 1921 — 21 april 2011

Verschenen in *Tijdschrift voor Theologie* no. 2 (2011), 226-227

Op 21 april 2011 stierf, op de gezegende leeftijd van 90 jaar, Catharina Halkes. Zij kon terugkijken op een rijk en voltooid leven. In de theologie was Halkes een relatieve laatkomer die bovendien, zoals ze zelf in *Met Mirjam is het begonnen: Opstandige vrouwen op zoek naar hun geloof* (Kampen 1981) schreef: ‘ook nog na enkele jaren “deviant” [was] geworden’. Dat heeft niet verhinderd dat zij in werk en persoon een invloedrijk en internationaal gekend theologe is geweest. Oorspronkelijk opgeleid als neerlandica, raakte zij als geëngageerde gelovige betrokken bij de ontwikkelingen in kerk en samenleving, met name via de kerkelijke vrouwenbewegingen, de oecumene en de ontwikkelingen rondom het Tweede Vaticaans Concilie. In die tijd verscheen haar eerste publicatie op dit terrein: *Storm na de stilte: Over de plaats van de vrouw in de kerk* (Utrecht 1964), een oproep tot verandering van zowel vrouwen zelf als van de kerk. Halkes behoorde hiermee tot die kleine groep vrouwen en een enkele man die zich, wereldwijd, als eersten aan dit thema waagden. Ook in Duitsland en de Verenigde Staten verschenen in die tijd de eerste voorzichtige teksten. Het thema vrouw en kerk hing als het ware in de lucht, zoals er in die tijd meer maatschappelijke, kerkelijke en theologische veranderingen in de lucht hingen. Het vroeg echter moed, een zekere mate van woede, en een nog sterker en vooral zeer groot geloof in het veranderingspotentieel van de kerken om deze kwestie met zoveel klem én vertrouwen naar voren te brengen.

Vanaf die tijd ging Halkes theologie studeren. Ze werd in 1970 benoemd binnen de vakgroep Pastoraal Theologie aan de Nijmeegse theologische faculteit. Halkes bleef daarnaast prominent betrokken bij de nationale, internationale en oecumenische ontwikkelingen rond vrouw en kerk en de zich geleidelijk aan ontwikkelende feministische theologie. De lezing van Mary Daly's beroemde *Beyond God the Father* (1973), bracht, als een blikseminslag, een omkering in haar denken: ‘Toen heb ik het verband gezien tussen de maatschappelijke situatie, het denksysteem en het geloofstelsel’, schrijft zij in haar ‘In a Different Voice’, in: *De achterkant van geloven* (Nijmegen 1986). Dit inzicht maakte haar definitief tot feministisch theologe en in 1975 introduceerde Halkes met het artikel ‘Feministische theologie van de bevrijding’ in dit tijdschrift feministische theologie binnen de Nederlandse theologische universitaire wereld. Ze gaf in die tekst een intensieve bespreking van het werk van Mary Daly, Letty Russell en Rosemary Radford Ruether. Ze zette hiermee dit ‘vakgebied’, of, wellicht beter, deze benadering, voorgoed op de Nederlandse theologische kaart. De uitbouw van feministische theologie in onderwijs en onderzoek, aan de Nijmeegse faculteit, nationaal en internationaal, werd vanaf die tijd haar belangrijkste werkterrein. Ze was medeoprichtster van onder meer het huidige netwerk IWFT en de *European Society for Women in Theological Research*. Niet enkel de kerken maar vooral ook de theologie zelf zou fundamenteel moeten veranderen. Tegelijkertijd bleef ze in heel Europa lezingen geven voor een breed publiek van kerkbetrokken vrouwen en mannen die door haar emancipatoir en feministisch werk geïnspireerd werden. Ze werd daarbij geroemd en verguisd. Verguisd door kerkelijke, theologische en seculier feministische orthodoxie die zowel haar analyses als de mogelijkheden die zij zag tot kerkelijke en theologische veranderingen, een aberratie vonden. Geroemd werd zij door al die vrouwen en mannen, al dan niet geïnvolveerd in de academische theologie, voor wie zij vertolkster was van, met een variatie op Joke Smit, het

religieuze ‘onbehagen bij vrouwen en mannen’, en aan wie ze zowel inzichten bood in de oorzaken van dit onbehagen als nieuw uitzicht om daarmee op constructieve wijze om te gaan. In 1982 ontving ze voor dit pioniers- en voorwaardenscheppende werk een eredoctoraat van de Berkely Divinity School at Yale University, en werd ze in 1983 benoemd op de bijzondere leerstoel Feminisme en Christendom waarmee ze als eerste in Europa een dergelijke leerstoel bezette. In 1986 ging ze met emeritaat, maar ze bleef tot ongeveer 1995 actief in woord en geschrift.

Halkes theologisch karakteriseren is niet eenvoudig en daarvoor is het wellicht nog te vroeg. Haar thema’s en theologische inzet zijn van fundamenteel theologische en cultuurkritische aard. De historische en onvermijdelijke verwevenheid van religie en cultuur was voor haar ook in theologisch opzicht al vroeg duidelijk. Het gaat haar uiteindelijk om een wezenlijk her-denken van wat mens zijn en mens worden — vrouw zijn, man zijn — betekent in het licht van de schepping. Dat dit implicaties inhoudt over de wijze waarop ‘God’ ter sprake komt, is in het verlengde hiervan evident. Halkes is in dit opzicht een ‘belijdende theoloog’ met een expliciet pastorale inslag. Bij haar zijn dan ook geen uitgebreide of strikt systematische verhandelingen in de klassieke zin van het woord te vinden. Haar theologische reflecties zijn enerzijds levensnabij en evocerend en anderzijds Schrift- en traditiegetrouw, met als doel om van binnenuit die traditie fundamenteel te her-denken en te vernieuwen. Daarbij kon ze putten uit en werd ze sterk geïnspireerd door de maatschappelijke, filosofische, feministische, theologische en kerkelijke vernieuwingsbewegingen uit de jaren vijftig tot negentig van de vorige eeuw. Deze invloeden weerspiegelen zich in de wijze waarop zij haar centrale en steeds opnieuw uitgewerkte thema’s — antropologie, God, natuur, schepping, heelheid, Maria, de Geest — bespreekt: van een relatief primair binnenkerkelijk kader in haar eerste publicaties, naar een meer algemeen cultuurtheologisch perspectief in haar latere werk. In dat laatste werk valt bovendien zowel een sterkere ecologische en kosmologische invalshoek, alsook een voorzichtige kritiek op het eurocentrisme van het westerse denken te bespeuren. Was haar de energie gegeven, dan vermoed ik dat ze in deze richting zou hebben verder gewerkt, met de haar zo dierbare pneumatologie en spiritualiteit als theologische en religieuze basis. Ik vermoed echter ook dat ze dan, zoals in haar eerdere werk, weinig of geen gebruik zou hebben gemaakt van het in hedendaagse theologie, religiewetenschappen, filosofie en genderstudies gebruikte ‘jargon’ of vocabulaire. Aan haar werk zouden de hedendaagse eisen van strikt academische kwaliteit niet besteed zijn, en ook dat lijkt me kenmerkend voor de theologe Halkes. Haar werk was intellectueel en wetenschappelijk gegrond, ze had een goede intuïtie voor relevante en actuele theologische thema’s en wist dit tegelijkertijd op een relatief toegankelijke en persoonlijke wijze te presenteren. Academie en beweging bleven in haar werk nauw verbonden; een kwaliteit die binnen de universiteiten overigens zeer recent opnieuw ontdekt en gewaardeerd wordt. Ik kijk uit naar de biografie van Catharina Halkes die waarschijnlijk eind 2012 zal verschijnen.

Maaïke de Haardt, Universiteit van Tilburg/Radboud Universiteit Nijmegen